

“ગોચરી”, અગોચરીમાં પહેંચવા માટેનું

એક અમેદ સાધન છે

નૈન સંપ્રદાયમાં લિક્ષા માટે ગોચરી શાખ વપરાય છે. લિક્ષા અને ગોચરી બંને શાખ્યો પોતપોતાના ક્ષેત્રમાં જૌરવાળા છે.

ગોચરી શાખ ઘણું બધું કહી જાય છે પરંતુ તે ઓચે રૂઠ અને એટલો પ્રચલિત થઈ ગયો છે કે તેથી તેના નિશાહ અર્થગંભીરના જ્ઞાનથી વંચિત રહી જવાયું છે. અહીં તેના રહસ્યને અતિ અદ્ય માત્રામાં જોડવાનો નામ પ્રયત્ન કર્યો છે.

હુક્મથોગશાખમાં અમુક સુદ્રાઓનાં જેચરી, ભૂચરી, ચાચરી, અગોચરી વગેરે નામો છે. જેચરીનો અર્થ ઐ એટલે આકાશ અને ચરી એટલે ચરવા-વિચરવાવાળી; ચાલન, હોલન, છેહન અને ઘર્ષણ વગેરે જોગશાખાનુસાર કિયાયો કરીને જીલ્લાને પાઢી વાળીને કપાલ કુહરમાં સ્થિર જીલ્લો રાખીને પ્રફરંઘડ્યી આકાશમાંથી ટપકતા અમૃતરસને આસ્પાઠ માણું માણું ક્યાનસ્થ થલું તેને અને વૃત્તિને પ્રફરંઘડ્યી આકાશમાં અથવા બહુરના આકાશમાં સ્થિર કરીને ક્યાનસ્થ થલું તેને જેચરી સુદ્રા કહેવામાં આવે છે. જેચરી એટલે આકાશમાંથી ચારે મેળવવાવાળી અથવા આકાશમાં-અવકાશમાં ચરવા-વિચરવાવાળી.

ગોચરી, ગો એટલે ઇન્દ્રિયો અને ચરી એટલે ચરવા-વિચરવા-વાળી (વૃત્તિ-વૃત્તિઓ).

વૃત્તિઓ સતત ઇન્દ્રિયોમાં જ ઇર્યા-ભર્યા-રભ્યા કરે છે. ભૂખ-તરસ ઇત્યાદિ હેહના સ્વાભાવિક ધર્મો છે. જ્યારે કક્ષીને ભૂખ લાગે ત્યારે વૃત્તિઓ ભૂખની ઇન્દ્રિયોમાં ચરવા-વિચરવા લાગે છે. અર્થાતું જ્યાં સુધી ભૂખ સંતોષવામાં નથી આવતી ત્યાં સુધી ભૂખ સાથે તરૂપ થઈ જવાય છે. ભૂખની તરૂપતામાંથી મુક્ત થવા માટે જોજન કરીએ છીએ. આ માટે સૌ પોતપોતાની રીતે જોજન-સામની આરોગે છે. આમ સ્વચ્છાંહ રીતે અને સ્વાદ માણુવાની વૃત્તિથી જે પહાર્દી પેટમાં પદ્ધરવાય છે તે “જોજન-સામની” કહેવાય છે. પરંતુ જે જોજન-સામની શાખોના નિયમોનું પાલન કરીને, નક્કી કરેલા નિયમે, સમયે અને નક્કી કરેલા પહાર્દોનું લેવાય છે અને હેહને ટકાવી રાખવાના ઉદ્દેશ્યથી લેવાય છે તે ગોચરી છે. ખરેખર તો ગોચરી, અગોચરીમાં પહેંચવા માટેનું સાધનમાત્ર છે. ભૂખના સમયે જે વૃત્તિઓ-ઇન્દ્રિયો ક્ષુદ્રભર્ય થઈ ગઈ હોય તેને તેમાંથી “ગોચરી” દ્વારા મુક્ત કરાવીને પુનઃ પોતાના સાધનમાર્ગમાં-કલ્યાણમાર્ગમાં રમમાણુ કરાવી હેવી તેનું નામ અગોચરી; અર્થાતું હેહધર્મનો જ સહારો લઈ ને હેહધર્મમાંથી મુક્ત થલું અને પછી આત્મધર્મમાં તરૂપ થલું તે અગોચરી; અર્થાતું સર્વ કર્મ ખપાવીને, સંપૂર્ણ નિર્વિસનિક બનીને મોક્ષ-મુક્તિમાં સ્થિર થલું તેનું નામ અગોચરી.

“લિક્ષા માટે જાઉં છુ” અથવા “બોજન લેવા જાઉં છુ” આમ કહેવાને બદલે “ગોચરી વહેલવા જાઉં છુ” એવે શાખપ્રયોગ રોજના વહેલવારમાં ચોલુને તે શખદ દ્વારા તેના પ્રેરક અર્થની સમૃતિ હુંમેશાં તાણ રાખવાની સુયુક્તિ અજમાવવામાં આવી છે. ને ઉદ્દેશ્યથી સાધુ-લુલુન અપનાંઓનું છે તે ઉદ્દેશ્યની વિસમૃતિ ન થાય તેની જોવના રાખવા માટે આ એક અમોદ પ્રયુક્તિ છે. ગોચરી શાખની બોજના કરનાર મુનિ-ઓની દીર્ઘ દર્શિંતા અને કાંતદારિતા ઉપર વારી જવું પડે.

“વહેલવું”ના ને થોડા અર્થો થાય છે તેમાંનો એક અર્થ ખરી-હવું અને એક અર્થ માદે જોખમ લેવું એવે પણ થાય છે. આ બાંને અર્થો સૂચક છે. કોઈપણ વસ્તુ ખરીદીએ છીએ ત્યારે તેના બહલામાં કાંઈ પણ કિંમત ચૂકુવલી પડે છે. જેના ઘરની ગોચરી વહેલરીએ છીએ તેને તેના બહલામાં આપણું તપમાંથી કાંઈક પણ જવાનું-આપવાનું છે જ તે વાત ભૂલવા જેવી નથી. અને ગોચરી બાખતના ને નિયમો છે તેના પાલનમાં ને સાવધાન નહીં રહેવાય અર્થાતું તે બાખતમાં બેપરવા રહેવાશે તો તે એક મોટું “જોખમ વહેલરી રહ્યા છીએ”. આ જાખુકારીથી અજાણું રહેલું પાલવે નહીં.

ગોચરી વહેલવા માટે જેમ અને તેમ હુર જવું એટલા માટે જારું છે કે થોડું ચાલવાથી બોજનાનાહુતિ અહુણું કરવા માટે જઠરાળિન યથાયોગ્ય પ્રદીપન થઈ રહે. ગોચરી માટે હુર જવાનો બીજો ઝ્યાય્યાએ કે તેથી અપરિચિત જનસમાજમાં જવાનું થાય, નજીકમાં પરિચિત જન-સમાજ હોય. મુનિ પતાંકલિએ કહું છે કે,

સ્થાન્યુપનિમંત્રણું સંગતમયાકરણું પુનર્ અનિષ્ટ પ્રસંગાત
ભાવાર્થ : સ્થાનવાળાઓના નિમંત્રણુથી ને તેમનામાં મોહ થઈ જાય અને સ્થાનવાળાઓ તરફથી મળતા માન-સન્માનથી ને અહુંકાર આવી જાય તો કરીને અનિષ્ટના પ્રસંગમાં આવી જવાય છે, અર્થાતું કહ્યાણુમાર્ગ-સાધુમાર્ગ અપનાંઓ ત્યાર પહેલાં જેવું લુલન હતું તેમાં ફેંકાઈ જવાય છે.

આમ ગોચરી શાહમાં અનુભવી મહાન તપેખરીઓએ એટલું
અધું કલ્યાણુકારી ભાષું ભરી હીધું છે કે તેને સમજવા માટે જેટલું
સંખીએ તેટલું ઓછું જ છે. માટે ગોચરીને મુખ્ય અને ન ભૂત્પાદ
જેવો અર્થો એટલો જ છે કે ગોચરી, અગોચરીમાં પહોંચવા માટેનું
એક અમોદ સાધન છે. તેથી ગોચરીને-લિક્ષાને જરૂરતથી વધુ મહત્વ
ન અપાવું જોઈએ. ક્રીમ કાન, આંખ વળેં ઇન્ડ્રિયોથી અકલ્યાણુકારી
સામગ્રી અંતરમાં પેસી જાય છે, તેમ જિહ્વા-ઇન્ડ્રિયથી પણ પેસી
શકે છે. અરેખર તો, તાત્ત્વિક રીતે જેતાં તો જિહ્વા-ઇન્ડ્રિયને જ બીજું
ઇન્ડ્રિયો અનુસરે છે. માટે કેવળ સાધુ-સાધ્વીઓએ જ નહીં પરંતુ
તમામ કલ્યાણુપ્રેમીઓએ “ગોચરી”ને અપનાથીને સાવધ થઈ જશા
જેવું છે. તે માટે આપણું ઉપર મુનિ ભગવાંતોના આશિષ જોતરો.